

СТАТТІ ТА НАУКОВІ РОЗВІДКИ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94(477)»16/17»

© Сергій Прудивус
(Київ)

ІМПОРТНІ РЕЧІ В ГАРДЕРОБІ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ КІНЦЯ XVII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено імпортним речам у складі гардеробу козацької старшини кінця XVII – першої половини XVIII ст. Вони представлені системою запозичень престижного одягу, взуття та аксесуарів. Існуючі дослідження етнографів, мистецтвознавців, істориків або зовсім не торкаються предмету імпорту в козацькому гардеробі, або зупиняються на окремих його аспектах. Це не дозволяє зробити комплексний висновок про значення привізних речей. Мета статті – розкрити культурні та світоглядні орієнтири даної соціальної групи через визначення місця іноземного одягу, взуття, аксесуарів.

Для досягнення поставлених завдань проведено аналіз різних складових старшинського гардеробу на предмет виявлення в них імпортних речей. Зокрема, детальному вивченню підлягав верхній та спідній (основний) одяг, головні убори, взуття, а також сукупність аксесуарів. Усі привізні речі підлягали систематизації за кількома принципами. По-перше, визначалися основні центри походження привізного одягу. По-друге, – його кількісне наповнення у системі вбрання. Реконструкція імпортної складової серед одягу козацької старшини проводилася також із урахуванням шляхів їх надходження до гардеробу. Встановлювалися характерні особливості речей іноземного походження, їх функціональні та естетичні властивості.

Результатами дослідження стало визначення провідного місця привізних речей у гардеробі козацької старшини кінця XVII – першої половини XVIII ст. Окреслено головні світові центри, які були взірцями для козацької старшини у питаннях костюму. Встановлено, що торгівля іноземними речами найчастіше відбувалася не напряму з країною-виробником, а через найближчих сусідів Гетьманщини: Річ Посполиту, Росію та Османську імперію. При чому перевага не віддавалася одному центру, було прийнятним співіснування різних стилів вбрання. Таким чином, гардероб козацької старшини був синкретичною системою східних та західних культурних практик, переданих імпортними речами.

Ключові слова: імпорт, привізні речі, гардероб, козацька старшина, Західна Європа, Російська імперія.

Гетьманщина кінця XVII – першої половини XVIII ст., попри інкорпорацію до Російської імперії, все ще залишалася суб'єктом міжнародної економічної системи. Завдяки торгівлі матеріальна культура домодерної України збагачувалася іноземними практиками. Одяг козацької старшини, як її невід'ємна складова, увібрав усі елементи такого культурного трансферу. Аналіз старшинського гардеробу на предмет імпорту дає можливість встановити на які зразки взувалася українська еліта XVII–XVIII ст.

Козацький та старшинський одяг є предметом досліджень мистецтвознавців (К. Стамерова, З. Васиної, В. Зайченко та ін.), етнографів (О. Косміни, Г. Матейко, Г. Стельмашук та ін.), істориків-уніформологів (Є. Славутича, С. Шаменкова). Безпосередньо імпорту до Російської імперії, в т. ч. до Гетьманщини, присвячено праці російських вчених К. Іностранцева [8],

М. Нечаєва-Левісон [14], В. Клейна [11; 12]. Також питання імпортних тканин представлене у дослідженнях П. Саввайтова. Серед українських вчених розробкою даного питання успішно займалася М. Новицька. У середині XX ст. в контексті вивчення економічних реалій Гетьманщини були написані монографії Ф. Шевченка [24] та В. Борисенка [1]. Сучасні дослідження економіки козацької держави представлені колективною монографією «Економічна історія України» [6]. Історіографія представлена дослідженнями імпорту в цілому або окремих його аспектів. Привізні речі і витратні матеріали у старшинському гардеробі, попри їх важливе культурне значення, ще не були предметом детального вивчення. Мета статті – визначення місця імпортних речей в гардеробі козацької старшини кінця XVII – першої половини XVIII ст.

Привізний верхній одяг у джерелах з вивчення старшинського гардеробу зустрічаються рідко. Найчастіше це були шуби різних видів (російська, турецька і польська), а також елементи костюму західноєвропейського зразка.

Російська шуба була довгою, з прямою спинкою і широким хутряним коміром. «Турецька» відрізнялася від неї широкими (40–45 см), відносно короткими рукавами: до зап'ястя або до ліктів [23, с. 142]. Даний тип легко ідентифікується на старшинських портретах (наприклад, хорольського сотника Василя Родзянка) [17, с. 632], а також описується в реєстрах майна: «турецька красна, суконна» [15, стов. 1183]. «Шуба полская» [16, с. 295] характеризується відсутністю коміра, широкими, розрізаними внизу, обшлагами на рукавах та хутряним облямуванням уздовж бортів і подолу [23, с. 143]. Про те, що даний вид одягу був імпортований, свідчить відсутність у джерелах згадок про процесу крою, пошиття або ж покупку матеріалів на них. При цьому старшина (М. Ханенко, Я. Маркович) описує «покраяння», згадує шевців, що шують їм кунтуші, жупани, шлафроки, а також нотує скільки тканин та хутра вони купили «на кунтушь» і т. п.

До складу гардеробу Павла Полуботка входило «2 пары платья немецкова: маленькіе кафтаны синие, камзолы красные безъ штановъ» [13, с. 426]. Такий костюм отримав поширення в країнах Західної Європи з другої половини XVII ст. Основний його елемент – каптан просторого покрою завдовжки приблизно до колін, який з'явився у Франції в першій половині XVII ст. [10, с. 244]. Під каптан одягали камзол і сорочку з гофрованими манжетами і манишкою. Поясним одягом служили штани-кюлоти довжиною ледь нижче колін. Згодом означення «камзол» стало вживатися як синонім «каптан», однак це також довгий жилет, пошитий до стану, що одягався поверх сорочки під «німецький каптан» (жустокор) [20, с. 25]. Окремі представники козацької старшини володіли каптанами з інших країн Європи, наприклад, з Волощини: «полуатласный волоской кафтанъ стеганъ на бумаге» [16, с. 31]. Таким чином, елементи західноєвропейського костюму також представляли імпортовану складову старшинського гардеробу.

Основою чоловічого та жіночого костюму будь-якої соціальної верстви була сорочка. Імпорт сорочок, як і портків – нижньої білизни, зовсім не фіксується в джерелах. Пошиття сорочки не вимагало великих фінансових затрат, його здійснювали в домашніх умо-

вах. Про це свідчить наявність «скроенныхъ рубахъ нешитыхъ...30» «въ особомъ сундукѣ» [13, с. 459] Павла Полуботка, а також І. Самойловича, П. Калнишевського. Більшість сорочок виготовлялося з не «кужульного» полотна, а привізного. Поряд із «кошулями» в реєстрах часто фігурує натільна білизна – «портки», майже завжди разом, як комплект. Є. Славутич зазначає, що вони шилися з білого домотканного лляного чи конопляного полотна [21, с. 78], проте тоді, коли вони фігурують в комплекті з кошулями, йдеться про «бицьке», «московское», «швабское» та інше полотно. Імпорт окремих видів полотна заслуговує на окрему, більш детальну розвідку.

Важливе значення в гардеробі надавалося головним уборам. Традиційною для козацтва була шапка-бирка, пошита з вичениної шкіри молодого ягняти [20, с. 48]. Старшинські шапки відрізнялися від козацьких тим, що виготовлялися з хутра й покривалися зверху тканиною, відповідно до опису: «Шапка соболья, верхъ бархатной, малиновой» [13, с. 453]. Витратні матеріали, особливо хутро, були іноземними. Імпортовані ж шапки у гардеробі козацької старшини зустрічаються рідко. Наявна джерельна інформація досить фрагментарна, що ілюструється уривком: «2 шапки женскихъ бархатныхъ кунныхъ, верхъ красной, одна дѣломъ московскимъ» [13, с. 471]. Натомість джерела містять ряд згадок про спеціалізацію ремісників, що шили головні убори. Миколу Ханенка протягом довгих років обслуговував «шапошник» Максим, так як і Якова Марковича. Не зовсім традиційним головним убором у старшинському гардеробі був «картуз» – головний убір, що виник у Пруссії на початку XVIII ст. (карпусе, сарусе) і складався з чотирьох частин: денця, очілля, циліндричного околиша та козирка. У першій половині XVIII ст. під цим терміном розуміли дорожню шапку [22, с. 156]. Яків Маркович у щоденнику зазначає: «Привезли мнѣ изъ Москвы два картуза: одинъ черный, бархатный – за 6 р., а другой суконный – за 2 рубля» [5, с. 353]. Отже, головні убори імпортувалися переважно через Росію, однак носили загальноєвропейський характер.

Крім головних уборів костюм доповнюють і роблять завершеним пояси. У XVI ст. польська шляхта завезла в Україну моду на широкі шовкові пояси східного виготовлення, переткані золотими та срібними нитками, які прийшли на зміну шкіряним [2, с. 111]. Однак, говорити про зникнення шкіряних поясів не можна, скоріше відбулося їх витіснення

на другий план. Значення шкіряного поясу підкреслюється ще й тим, що він також був предметом імпорту. Микола Ханенко «писаль письмо къ женѣ» про покупку в Москві «пасовъ (поясовъ) сморжовыхъ 2 пары» [3, с. 349]. Як відомо, смушок – це вичинена шкіра молодого, ще не стриженого ягняти.

Класифікацію імпортних поясів на матеріалах колекції Чернігівського історичного музею імені В. В. Тарновського розробила Віра Зайченко. За походженням вона розділяє ці речі на східні шовкові пояси, шовкоткані пояси російського виробництва, польські й так звані случькі пояси [7, с. 131]. Характерною ознакою перших, за дослідницею, є переважання золотих або срібних смуг на кінцях. «Східними» називалися пояси, привезені через Західну Україну з Персії та Туреччини. Борговий реєстр полтавського полковника Миклашевського (1716 рік), містить в собі три «кушаки персицкие», один з них – «шолковый», ціною по два рублі кожен. Андрій Полуботок мав «поясь красной турецкой, концы затканы золотом». Про ціну подібного пояса дізнаємося зі щоденника Якова Марковича за 1727 рік: «купилъ у секретаря Толмачова персидский съ серебромъ поясъ за 20 рублей» [5, с. 349]. Схожий опис дає реєстр майна чернігівського в'їта (1750 рік): «поясь червоный, концы затканы золотомъ и по всемъ квитки золотомъ же напиханъ 2 р. и 50 к.» [9]. Для порівняння – у цей же час два рублі коштувала ціла овеча шкура. Окремо слід зазначити пояси з шерсті, явно східного походження. Таким прикладом можуть бути «поясовъ верблюжей шерсти 2» з гардеробу Петра Калнишевського [16, с. 297].

Іншим центром імпорту поясів у Гетьманщину була Російська імперія. У Астрахані у 1752 році була заснована мануфактура вірменина Ревиза Залісва, а 1760 р. – мануфактура братів Буніатових. Подальшого розвитку виробництво шовкових поясів набуло в Москві та її околицях. Однією з найстаріших московських мануфактур було підприємство Данила Земського, переведене в 1745 р. у село Купавно під Богородськом.

Взуття також відіграло роль у завершенні костюму. У писемних джерелах дослідження гардеробу козацької старшини серед взуття згадуються тільки чоботи та туфлі. На їх позначення вживаються різні терміни – «сапоги», «сапожки», «башмаки», «чоботи», «туфлеи». Останнім завжди позначали як приналежність до жіночого гардеробу, а рештою – як чоловіче, так і жіноче взуття. Однак, крім таких традиційних, могли виготовлятися й інші: «Заказано Могилевцю

швещю сделать для паней туфле и для Василия молодика чоботы нѣмецкія» [3, с. 42]. Як вказує Є. Славутич, «нѣмецкіє» називалися чоботи західноєвропейського фасону: мали тупий або круглий носок, довгі халяви та товсту помпову підошву з високим підбором [20, с. 52]. Цю тезу підтверджують портрети польської шляхти, на яку взорувалася старшина. Так, ми бачимо жовті чоботи, котрі сягали аж до колін з фігурним обрамленням краю на портретах Корнятків: Олександра та його батька [18, с. 122]. Проте «нѣмецкіє» чоботи також могли бути привізними, як і «турецкіє» та «полськіє».

Додатковими предметами гардеробу були різні дрібні речі: «панчохи», «чолки», «рукавиці», «перчатки». Їх наявність була зумовлена доцільністю більшого теплозбереження костюму. Імпортні рукавиці можна розділити на дві групи за походженням. У Західній Європі до кінця XVII ст. рукавички стали обов'язковим елементом костюму. У XVIII ст. європейська знать купувала шкіру в Іспанії, крій рукавиць робили у Франції, а шили і прикрашали в Англії. «Гданские» рукавиці в 1729 р. коштували 1 р. [19, с. 355], їх могли дозволити собі вищі прошарки населення, в тому числі й духовенство. Проте більшість рукавиць і «перчаток» у гардеробі старшини була східного, російського походження. Так, серед інших покупок в Москві, Павло Апостол «купилъ пару перчатокъ за 30 к.» [4 с. 127], Микола Ханенко – «въ Москвѣ за перчатки 60 к.» [3, с. 98], Іван Самойлович – «лосиныхъ и собольихъ 2» [15, стов. 1059].

Закуповувалися рукавиці і оптом. Той же генеральний хорунжий Ханенко відправив до Москви гадяцького полковника Петра Галецького зі списком «о покупки 2-хъ паръ перчатокъ болшихъ, 2-хъ паръ малыхъ, 10-ти лимонновъ и 5-ти citronновъ». Ціни на закордонні рукавиці залежали від матеріалу, з якого вони виготовлялися: «Купилъ рукавицы лосинныя за 80 к.» [5, с. 97]. Поряд з рукавицями купувалися також і панчохи: «Чюлки полские гарусные» [15, стов. 1056].

Аксессуары, що входили до костюму, остаточно його доповнювали і робили завершеним. На аксессуари покладалася функція підкреслити для соціуму ті станові ознаки, які були визначені складовим костюмом.

Серед імпортних речей гардероб старшини доповнювали годинники. Так Яків Маркович купив «в Шлионску флинтку и пару пистолетовъ» [5, с. 35]. «Флинт» або флент – це марка наручних годинників, що виготовлялися в Женеві. У 1601 р. було створено Женевську Гільдію

Годинникарів, куди входило не менше 500 осіб. Женевські годинники були відомі своєю якістю. Крім швейцарських, побутували «двое часовъ старыхъ золотыхъ французскихъ», «часы аглицкіе», «двое часовъ турецкихъ серебряныхъ» [16, с. 310]. Крім того, Маркович згадує «облѣкѣтъ отъ купца гданского на 70 р. и дзигарикъ» [5, с. 95].

Отже, імпортовані речі в гардеробі козацької старшини представлені в усіх видах одягу, і зай-

мають чільне місце Центрами ввезення таких речей були найближчі сусіди Гетьманщини: Річ Посполита, Росія, Туреччина. Проте вони не завжди були виробниками, частина речей, що надходила з Західної Європи, проходила через ці країни транзитом. Гардероб козацької старшини був синкретичною системою східних та західних культурних практик, переданих імпортованими речами.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко В.Й. Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст.: монографія / В.Й. Борисенко. – К. : Наукова думка, 1986. – 263 с.
2. Васіна З. Український літопис вбрання. У двох томах / З. Васіна. – К. : Мистецтво, 2006. – Т. 2. XIII–XX століття. – 407 с.
3. Дневник генерального хорунжаго Николая Ханенка. 1727–1753 г. Приложение к журналу «Киевская старина». – К. : Типография Корчак-Новицкого, 1884. – 514 с.
4. Дневник Петра Апостола / Перев. с франц. Ал. Лазаревского // Киевская старина. – 1895. – № 7/8. – С. 100–155.
5. Дневныя записи малороссийскаго подскарбия генерального Якова Марковича / Под. ред. Ал. Лазаревского. – К. : Типография Корчак-Новицкого, 1893. – 418 с.
6. Економічна історія України. В 2-х т. / Під. ред. В.А. Смоля. – К. : Ніка-Центр, 2011. – Т. 1 – 696 с.
7. Зайченко В. Старовинні коштовні пояси у зібранні Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського. Каталог / В. Зайченко // Скарбниця української культури. Зб. наук. праць. – Чернігів, 2006. – Вип. 6. – С. 129–139.
8. Иностранцев К. Из истории старинных русских тканей алтабаси, дороги, зендель, миткаль, мухояры / К. Иностранцев // Записки Восточного отделения Русского Географического общества. – 1901. – № 4. – С. 81–84.
9. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України.
10. Келли Ф. История костюма и доспехов / Ф. Келли, Р. Швабе. – М. : Центрополиграф, 2077. – 298 с.
11. Клейн В. Иноземные ткани, бытовавшие в России до XVII в. и их терминологи / В. Клейн // Оружейная палата. – М., 1925. – С. 5–64.
12. Клейн В. Путеводитель по выставке тканей XVII–XIX вв. в собрании ГИМ / В. Клейн. – М. : Изд-во ГИМ, 1926. – 40 с.
13. Книга пожиткам бывшего черниговского полковника Павла Полуботка // Універсали Павла Полуботка / Упоряд. В. Риневич. – К., 2011. – С. 444–451.
14. Левинсон-Нечаева. М.Н. Одежда и ткани XVI–XVII веков / М.Н. Левинсон-Нечаева // Государственная Оружейная палата Московского Кремля: сб. науч. тр. по материалам Гос. Оружейной палаты. – М. : Оружейная палата, 1954. – С. 305–386.
15. Опись движимаго имущества, принадлежавшаго малороссийскому гетману Ивану Самойловичу и его сыновьям Григорию и Якову // Русская историческая библиотека: В 39 т. – С.-Пб.: Типография Ф.Г. Елконскаго и К°, 1889. – Т. 8. – Столб. 949–1204.
16. Опись дому, вещам и деньгам бывшего кошевого Калнишевського // Полонська-Василенко Н. Запоріжжя XVIII століття та його спадщина / Н. Полонська-Василенко. – Мюнхен: Вид-во «Дніпрові хвилі», б.р. – Т. 1. – С. 291–310.
17. Портрет Василя Родзянка // Україна – козацька держава. Ілюстрована історія українського козацтва у 5175 фотосвітлинах / Упоряд. В.В. Недяк. – К. : Емма, 2004. – С. 632.
18. Портрет шляхтича Олександра Корнятка // Український портрет XVI–XVIII століть. Каталог-альбом. – К. : Галерея, Артання Нова, 2006. – С. 122.
19. Реестр, сколько и якіе пожитки з двора моего [протопопа Феодора Подгурского] загородного стародубовскаго напавши разбойники побрали, о чем ниже сего явствует со ценю. Бытовая малорусская обстановка в документах XVII–XVIII ст. // Киевская старина. – 1887. – № 10. – С. 355.
20. Славутич Є. Військовий костюм в Українській козацькій державі: Уніформологічний словник / Є. Славутич. – К., 2012. – 171 с.
21. Славутич Є. До історії козацького мундира в Гетьманщині / Є. Славутич // Військово-історичний альманах. – К., 2009. Річник 10, число 2 (19). – С. 69–103.

22. Словарь русского языка XVIII века / Гл. ред.: Ю.С. Сорокин. – Л. : Наука, 1984–1991. – Вып. 9 (Из – Каста). – С-Пб.: Наука, 1977. – 298 с.
23. Стамеров К. Нариси історії костюмів / К. Стамеров. – К.: Мистецтво, 1978. – 350 с.
24. Шевченко Ф.П. Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст. / Ф.П. Шевченко. – К. : Вид-во АН Української РСР, 1959. – 500 с.

© *Сергей Прудивус*
(Киев)

ИМПОРТНЫЕ ВЕЩИ В ГАРДЕРОБЕ КАЗАЦКОЙ СТАРШИНЫ КОНЦА XVII – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XVIII ВЕКА

Статья посвящена импортным вещам в составе гардероба казацкой старшины конца XVII – первой половины XVIII века. Они составляют систему заимствований престижной одежды, обуви и аксессуаров старшины. Существующие исследования этнографов, искусствоведов, историков или вовсе не касаются предмета импорта в казацком гардеробе, или останавливаются на отдельных его аспектах. Это не позволяет сделать комплексный вывод о значении привозных вещей. Цель статьи – раскрыть культурные и мировоззренческие ориентиры данной социальной группы путем определения места иностранной одежды, обуви, аксессуаров.

Для достижения поставленных задач проведен анализ различных составляющих старшинского гардероба на предмет обнаружения в них импортных вещей. В частности, подробному изучению подлежала верхняя и нижняя (главная) одежда, головные уборы, обувь, а также совокупность аксессуаров. Все привозные вещи подлежали систематизации по нескольким принципам. Во-первых, определялись основные центры происхождения привозной одежды. Во-вторых, – ее количественное наполнение в системе уборов. Реконструкция импортной составляющей среди одежды казацкой старшины проводилась также с учетом путей ее поступления в гардероб. Устанавливались характерные особенности вещей иностранного происхождения, их функциональные и эстетические свойства.

Результатами исследования стало определение ведущего места привозных вещей в гардеробе казацкой старшины конца XVII – первой половины XVIII века. Намечены главные мировые центры, которые были образцами для казацкой старшины в вопросах костюма. Установлено, что торговля иностранными вещами зачастую происходила не напрямую со страной-производителем, а через ближайших соседей Гетьманщины: Речь Посполитую, Россию и Османскую империю. При этом превосходство не отдавалось одному центру, было приемлемым сосуществование разных стилей одежды. Таким образом, гардероб казацкой старшины был синкретической системой восточных и западных культурных практик, переданных импортными вещами.

Ключевые слова: импорт, привозные вещи, гардероб, казацкая старшина, Западная Европа, Российская империя.

© *Sergey Prudyvus*
(Kyiv)

IMPORT THINGS IN THE WARDROBE OF COSSACK STARSHYNA END XVII – FIRST HALF XVIII CENTURY

The article is devoted to things imported as part of clothing Cossack starshyna end XVII – the first half of the XVIII century. Clothing for specified age – a representator its owner in the community. It displays the status of persons and property, and the state of economic development, and cultural trends. Understanding these positions is important for a proper understanding of the complex socio-mental processes that took place with the Ukrainian elite in chronological specified period. The subject of the article is the system of borrowing prestigious clothes, shoes and accessories. Object – things Cossack starshyna clothes that are non-native origin.

Existing research Cossack dress can be divided into work ethnographers, art critics, historians. But their legacy can not fully disclose the value of imported clothing as a carrier of cultural traditions. It does not affect or import Cossack wardrobe or stops coverage on some of its aspects: often, aesthetic characteristics or value. In terms of economic relations investigated imported fabric. imported items and materials of expenses in starshyna wardrobe, despite their great cultural significance, has not been the subject of detailed study. Therefore, the purpose of the article – to reveal the culture and ideology of the social group guidance by identifying places foreign clothes, shoes and accessories in wardrobe Cossack starshyna end XVII – the first half of the XVIII century.

To achieve these objectives and used general scientific and specific historical methods: heuristics the sources, gathering information, comparison, generalization, allocation of parts of the whole. Also was

involved and optical-visual method research designs and reproductions of works of art. During the scientific research of the various components were analyzed starshyna wardrobe to identify things they import. Allocated refer clothing, which featured the names of foreign countries, regions or territories. Complex garment was divided into two parts: the upper and the nether (primary) which also includes underwear. The rest of wardrobe is also analyzed by type: hats, shoes, accessories (belts, gloves, jewelry, weapons).

All found items imported subject to systematize each thematic block separately. First they were grouped by their views. More determined by the magnitude of their presence in wardrobe Cossack starshyna. The main focus was on the research centers of origin of imported clothing and accessories. When purchasing things foreign, the starshyna agreed with their style, it was acceptable to her, and, consequently, the cultural practices of the country of origin. For further verified the reconstruction imported component of clothing Cossack starshyna also carried out taking into account ways of their revenues to the wardrobe. Also established the characteristics of things foreign origin, their functional and aesthetic properties.

The result of the study was to determine the place of imported items in the wardrobe Cossack starshyna end XVII – the first half of the XVIII century. The scale is determined by the presence of their use in all types of clothing. Outlined the main world centers that supplied the things instarsyna wardrobe. These were countries as Western Europe (Germany, France and England, to a lesser extent the Netherlands) and the Rzeczpospolita, Russia, Eastern countries (especially Turkey). An analysis trading system revealed that import things ownership starsuna came in through the established network in markets Hetmanshchyna. However, trade with distant importers most often not directly, but through immediate neighbors Hetmanshchyna: Rzeczpospolita, Russia and the Ottoman Empire. Stylistic diversity of clothes caused no cultural or aesthetic dissonance, and it was acceptable in the wardrobe Cossack starshyna. Thus, wardrobe Cossack starshuna system was syncretic eastern and western cultural practices transmitted imported things.

Keywords: import, imported things, wardrobe, Cossack starshyna, Western Europe, Russian Empire.

До редакції надійшла 18.12.2015.

УДК 94 (477): 342.924:35.078.3] «18»

**© Наталія Білошицька
(Київ)**

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФАБРИЧНО-ЗАВОДСЬКОЇ ІНСПЕКЦІЇ КИЇВСЬКОГО ОКРУГУ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

У статті комплексно досліджено історико-правові засади утворення та діяльності фабрично-заводської інспекції в межах Київського фабричного округу. На основі аналізу та узагальнення законодавчих актів показано організацію процесу роботи фабричних інспекторів, їх взаємодію з іншими державними установами. Окреслено спектр проблем, вирішення яких покладалося саме на фабрично-заводську інспекцію. Висвітлено її участь у вирішенні «робітничого питання».

Ключові слова: фабрично-заводська інспекція, Київський фабрично-заводський округ, фабричне законодавство, трудове право, нормативно-правові документи, законодавчі акти, економічна історія України, робітництво, «робітниче питання».

Соціально-економічні та суспільно-правові зміни другої половини ХІХ ст., що відбулися внаслідок проведення ряду ліберальних реформ та із завершенням промислового перевороту, створили підґрунтя для формування нового типу трудових взаємовідносин, що прийшли на зміну феодально-кріпосним. Внаслідок стратифікації населення в українському суспільстві виділилося два, відмінно нові, суспільні стани – підприємництво та робітництво. Підприємцями ставали дворяни, купці, міщани, лихварі, навіть, деякі селяни, які після скасування кріпацтва у 1861 р. перейшли на капіталістичні методи

господарювання з подальшою орієнтацією на ринок. Робітництво, перш за все, формувалося із колишніх закріпачених селян, які здобули статус вільнонайманих працівників та із дрібних кустарних ремісників [6, с. 604–605]. Феодально-кріпосні трудові відносини замінила вільнонаймана праця робітників, яка тривалий час залишалася нерегламентованою та супроводжувалася надмірною експлуатацією роботи жінок, дітей та підлітків [4, с. 86]. Підприємці могли у будь-який час звільнити працівників із фабрики або заводу без пояснення та без нарахування заробітної платні. Тривалість ро-